

УДК 37.013.378.4

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ У ВНЗ**Онищенко Н. П.**

У статті розкриваються сутність та особливості соціально-педагогічного забезпечення виховного процесу у вищих педагогічних навчальних закладах; висвітлюються протиріччя у системі реалізації виховного потенціалу у ВНЗ та чинники, що впливають на процес удосконалення соціально-виховної роботи у процесі професійної підготовки майбутніх учителів.

Ключові слова: соціально-виховна робота у вищих навчальних закладах, професійна підготовка майбутніх учителів, педагогіка партнерства, студентське самоврядування, виховна робота кафедри педагогіки.

В статье раскрываются сущность и особенности социально-педагогического обеспечения воспитательного процесса в высших педагогических учебных заведениях; освещаются противоречия в системе реализации воспитательного потенциала в вузах и факторы, влияющие на процесс совершенствования социально-воспитательной работы в процессе профессиональной подготовки будущих учителей.

Ключевые слова: социально-воспитательная работа в высших учебных заведениях, профессиональная подготовка будущих учителей, педагогика партнерства, студенческое самоуправление, воспитательная работа кафедры педагогика.

The article describes the nature and characteristics of the socio-pedagogical support of the educational process in higher educational institutions; highlights the contradictions in the system of implementation of educational potential in universities and factors affecting the process of improving the socio-educational work in the professional training of future teachers.

Key words: social and educational work in higher education, professional training of future teachers, pedagogy of partnership, student self-government, educational work of the department of pedagogy.

Постановка проблеми. Соціально-економічні реформи, які проводяться в Україні, прийняття Закону України “Про вищу освіту” торкнулися і вищої школи, зокрема перспектив розвитку, змісту навчання і виховання та соціального становлення особистості студента. Соціально-виховна робота у ВНЗ потребує формування та впровадження нової концепції, яка має стати основою підготовки студентської молоді до самостійної, активної та творчої життєдіяльності в нових соціальних та культурних умовах, формуванням особистості свідомого громадянина України. Зміст та форми виховання, соціального становлення студентської молоді є одними із найбільш складних і актуальних завдань сучасного суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У психолого-педагогічній літературі є чимало досліджень, в яких розглядаються різні аспекти соціально-виховного процесу. Зокрема, у працях І. Бега, Л. Буєвої, Я. Гнутеля, А. Капської, В. Лісовського, Т. Петрової були визначені основні аспекти соціального становлення, динаміки різних сфер життєдіяльності студентської молоді, її проблем в умовах суспільних реформ, ціннісних орієнтацій і поведінкових установок. Досить помітний внесок був зроблений науковцями у галузі соціології виховання. Серед численної кількості авторських досліджень варто виокремити праці Г. Беккера, М. Головатого, І. Кона, А. Харчева, К. Штарке та ін. Серед сучасних досліджень проблем виховання в Україні можна виділити декілька напрямів: соціологічні проблеми освіти та виховання у вищій школі (О. Якуба, В. Астахова, В. Андрущенко); проблеми студентства як соціальної групи (М. Головатий, Л. Сокурняська); дослідження ролі виховання у процесах соціалізації (М. Лукашевич); розвитку особистості в умовах безперервної освіти (І. Зязюн). Водночас

простежується наявність досить гострої суперечності між необхідністю створення педагогічних умов розвитку і соціального становлення особистості студента у вищій школі в нових суспільних умовах та недостатньою готовністю викладача до організації та проведення такої роботи.

Мета написання статті – розкрити сутність та особливості соціально-педагогічного забезпечення виховного процесу у вищих педагогічних навчальних закладах на прикладі здійснення соціально-виховної роботи у ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди”.

Виклад основного матеріалу. Необхідність удосконалення соціально-виховної роботи у ВНЗ, пошук нових її форм пов’язані з кризою духовності, що виникла внаслідок економічної нестабільності, соціальної незахищеності молоді, відсутності дієвих законів, нормативних актів з питань правових відносин молоді і суспільства. В організації соціально-виховної роботи зі студентами необхідно враховувати, що вищий заклад освіти є соціальним інститутом суспільства з притаманними йому специфічними ознаками (підпорядкованість суспільним потребам, скерованість на виконання соціального замовлення суспільства, керуваність на державному та локальному рівнях, наявність певних характеристик, які сприяють єдності, наступності і послідовності виховних впливів навчального процесу та позааудиторної виховної роботи). Соціально-виховна діяльність передбачає не лише створення певних педагогічних умов для соціалізації студента, а й діагностику та розвиток соціальної спрямованості особистості, а також актуалізацію професійної готовності педагогів до здійснення означеної діяльності, у структурі якої діагностика виконує надзвичайно важливу педагогічну функцію.

Соціальна робота в Україні зі студентською молоддю забезпечується Міністерством освіти і науки, місцевими органами влади, міцною базою законодавчих актів держави; диференційованим підходом до різних категорій молоді та пов’язаних з цим проблем; студентським самоврядуванням на основі міцної бази нормативних документів та високим рівнем активності молоді в організації життєвого простору кожного студента, групи студентів та усієї соціально-виховної роботи у ВНЗ. Соціально-педагогічна робота зі студентською молоддю має свої особливості: адаптація студента до умов функціонування вищого навчального закладу (особливо це стосується першокурсника); корекція (захист) відносин між викладацьким складом та молоддю, яка навчається; попередження можливих фізичних, психічних і соціокультурних зіткнень окремого індивіда і груп ризику; розвиток студента як неповторної особистості, формування якості творчого професіонала через процес навчання, виховання, соціалізації. Тому соціально-педагогічна робота у вищих навчальних закладах має адресний характер і повинна враховувати: сфери життєдіяльності студента; актуальні й найтипівіші соціальні та психологічні проблеми молоді; вік, стать, соціальний статус кожного студента; рівень соціальної активності студента та його ставлення до майбутньої професії. Метою соціально-виховної роботи є створення сприятливих умов для фізичного, соціального, духовно-морального, інтелектуального розвитку людини, попередження негативних явищ, надання їй комплексної соціально-психолого-педагогічної допомоги в саморозвитку і самореалізації в процесі соціалізації [4].

Зазначимо, що тільки у системній взаємодії в межах освітнього простору соціальні суб’єкти можуть самореалізуватися як особистості. При аналізі системи соціально-виховної роботи у ВНЗ необхідно виходити з розуміння системи як певної впорядкованої сукупності елементів, взаємопов’язаних між собою принципами, що, у свою чергу, утворюють систему та забезпечують єдність дій у процесі реалізації головної мети та завдань виховання. Лише за умов безперервної освіти стратегічною метою системи виховання у сучасному ВНЗ є підготовка професійно й культурно орієнтованої особистості, яка відрізняється здатністю до професійної, інтелектуальної та соціальної творчості, усвідомленням необхідності навчання та самовдосконалення протягом усього життя. Основними завданнями системи вищівського виховання в умовах безперервної освіти є: створення відповідного культурно-освітнього середовища; формування кадрового потенціалу, створення та вдосконалення системи виховання

вихователів; розробка теоретичних засад та практичних заходів, що забезпечують наступність усіх суб'єктів навчально-виховного процесу в досягненні цілей сучасної системи освіти.

Управління виховним і культурно-освітнім процесом у вищих навчальних закладах передбачає: визначення організаційної структури управління вихованням студентів та функціональних обов'язків безпосередніх учасників і підрозділів управління; наукове обґрунтування системи управління соціально-виховним процесом у новій моделі вищої освіти на початку XXI ст.; вдосконалення традиційної структури служби управління на всіх рівнях від академічної групи до ректора ВНЗ; організацію і надання систематичної допомоги студентським деканатам і радам студентського самоврядування, наставникам академічних груп в організації позааудиторної роботи з боку ректорату, деканатів факультетів, відділів ВНЗ; організацію здорового способу життя студентів та навчання їх валеологічної культури в системі роботи клубів, гуртків; забезпечення системно-цільового підходу до планування організаційно-виховної роботи серед студентів; науково-методичну роботу організаторів виховного процесу з проблем позааудиторної діяльності, які б відповідали інтересам і нахилам студентів; проведення заходів щодо організації відпочинку, дозвілля й попередження правопорушень серед студентської молоді; забезпечення національної спрямованості виховного процесу, тісного зв'язку з ідеалами, традиціями й іншими соціально значущими надбаннями української і світової культури; розвиток ініціативи і самодіяльності студентів, залучення їх до активної участі в громадському житті з опорою на діяльність студентських громадських організацій тощо [1].

Дослідження, проведені у ДВНЗ "Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди", демонструють, що соціально-виховне середовище університету відрізняється сполученням професійно орієнтованих і особистісно розвивальних складових. Важливу роль у конструюванні соціокультурного виховного середовища відіграє комунікативна взаємодія між основними суб'єктами освітнього процесу в університеті. Сприйняття виховання як комунікативної взаємодії висуває певні вимоги до всіх суб'єктів навчально-виховного процесу, змінює ідеальний образ викладача, уявлення про форми й методи його взаємодії зі студентами, їх базові характеристики. Основним соціально-виховним механізмом, у якому найбільш повно виявляються зазначені тенденції, є педагогіка партнерства як процес суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладача та студента, що характеризується несуперечливим уявленням про цілі, форми й методи цієї взаємодії. Але за результатами соціологічного дослідження виявлено, що на сьогоднішній день як у студентів, так і у викладачів не сформовані потреби у такій взаємодії. Домінуючими напрямками, за якими студенти готові сьогодні взаємодіяти з викладачами, є навчальна і наукова робота, найменше студенти схильні спілкуватися з викладачами з питань позааудиторної роботи, їх особистісних проблем та соціально-виховної роботи, що значно знижує потенціал комунікативної взаємодії.

Зазначимо, що, незважаючи на багатомірні можливості педагогіки партнерства, існують значні практичні проблеми, пов'язані з її впровадженням, які обумовлені як загальними тенденціями розвитку суспільства, так і тими кроками, що були зроблені в системі вищої освіти України в цілому й окремих ВНЗ зокрема. Насамперед, це проблеми, пов'язані з відсутністю концепції соціально-виховної роботи; проблеми, пов'язані з опорним навчанням, домінантою якого є власна відповідальність студентів за результати своєї праці; проблеми організації спільної творчої роботи студентів та викладачів, а також проблеми партнерських відносин, комунікативної взаємодії між викладачами.

У ДВНЗ "Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди" соціально-виховна робота кафедри педагогіки та в цілому ВНЗ здійснюється відповідно до Концепції розвитку університету на 2010–2015 рр., Концепції національного виховання в університеті тощо. В умовах відродження держави вища школа виступає могутнім фактором виховання майбутніх громадян держави, громадян-патріотів, громадян-творців. Досягненню цієї мети підпорядковується вся соціально-виховна робота на кафедрі педагогіки. Постановка проблеми в такому ракурсі вимагає нових критеріїв виховної роботи.

Головним у цьому відношенні стає кінцевий результат у підготовці майбутнього педагога, його професіоналізм, гуманізм, толерантність, відповідальність, здатність до самовдосконалення, творче ставлення до справи тощо. За роки навчання в університеті та у процесі взаємодії з кафедрою педагогіки студенти мають можливість прилучатися до скарбів вітчизняної та світової культури, набути практичні навички організаторської та виховної роботи в колективі, оволодіти загальнолюдськими моральними цінностями, соціальним та гуманістичним мисленням тощо. На кафедрі велика увага надається урізноманітненню методів виховання, оптимальному їх поєднанню. Серед багатьох використовуваних методів впливу на почуття, свідомість, поведінку особливе значення надається методам самовиховання, самоосвіти, самооцінки, самовдосконалення тощо, оскільки забезпечити кардинальні перетворення суспільства, прогрес його розвитку може лише творчо мисляча, ініціативна, вільна, самостійна, громадсько-активна особистість.

У практиці виховної роботи кафедри педагогіки використовується дуже багато різноманітних форм організації соціального виховання студентів, зокрема: бесіди, екскурсії, вікторини, диспути, культпоходи, “бої студентів”, турніри з шахів та шашок, концерти, зустрічі з цікавою людиною. Найбільше студентам імпонують конкурси профмайстерності, трудовий десант, конференції, ігри (КВК, “Щасливий випадок”, “Що? Де? Коли?”). Комплексні форми соціального виховання студентської молоді застосовуються за сприяння та підтримки деканату педагогічного факультету та факультету педагогіки і психології, студентського активу, зокрема: День відкритих дверей, День професії, тиждень музики, факультету; спортивні збори, студентське самоврядування тощо.

Розглянемо більш детально студентське самоврядування, в якому через розподіл ролей молодь виступає як соціальний спадкоємець та соціальний творець суспільства, тобто активний суб’єкт перспективних перетворень держави. Самоврядування учнівської і студентської молоді має багату та цікаву світову історію. Перші сплески активності учнів відносять на кінець середньовіччя. Під час селянських воєн XVI ст. з’являються самоврядні школи під керівництвом німецького педагога-практика Валентина Тронцендорфа (Фрідланд). Самоврядування увійшло в навчальний процес як елемент гри (взаємозв’язки складалися з учнями в школі за моделлю “Римської республіки”, де було розподілено ролі консула, претора, цензора, сенатора, трибуна). Далі самоврядування використовували як додатковий педагогічний метод навчання учнів.

У XVIII ст. знайшла розповсюдження у педагогічній практиці модель “шкільної республіки” швейцарського педагога Мартіна Планти. Основним напрямком цієї роботи було виховання добродетності, почуття власної гідності та справедливості. Ідеї учнівського та студентського самоврядування почали реалізовуватися в Росії через проекти “гімназійні господарства” та “середньонавчальна реформа”. У кінці Першої світової війни було вже декілька самоврядних колоній, наприклад, суспільство “Сетлемент” (1903), дитяча літня трудова колонія під керівництвом С. Шацького. Цій формі соціалізації молоді у суспільстві, на жаль, не судилося втілитися у життя: тоталітарно-командна система, яка народжувалась у 30-ті роки, відторгла всі спроби демократизації суспільних інститутів. Учкоми переродилися у “донощиків”; у роботі студентських рад мали перевагу дисциплінарні стягнення, “розглядання справ”; дисциплінарні суди, на яких було розподілено ролі суддів, прокурорів, адвокатів, свідків, які виносили вирок. До другої половини 60-х років поняття “самоврядування” не використовувалося не лише на практиці, а й у педагогічній теорії [2, с. 880].

Поступово самоврядування почало діяти з управлінської діяльності студентів у гуртожитку та у рекомендаціях студентських груп щодо нагороди, заохочення студентів. Другий етап самоврядування пов’язаний із переходом до співпраці викладачів та студентів, яка підтримувалася діалогом між суб’єктом та об’єктом навчання, вільним відвідуванням лекцій, виділенням часу та керуванням викладачами самостійною роботою студентів. Третій етап сучасного самоврядування пов’язаний з організаційно-управлінською діяльністю студентів, коли вони почали брати участь у радах ВНЗ, виборах керівників, у роботі студентських будівельних загонів. Сьогодні використовуються різноманітні форми

самоврядування: проведення єдиного дня самоврядування (“День дублера”), КВК (між студентами, студентами та викладачами), дні факультету, вибори президента, ради студентів, студентський деканат, відмова від кураторів, профком, штаб профілактики, старостат, рада гуртожитку, студентська наукова робота, студентський виробничий кооператив, студентські групи на бригадному підряді (госпрозрахунок), участь студентів у роботі Ради інституту, у розподілі стипендії, організації культурного відпочинку, неформальних молодіжних організацій. Ці способи організації діяльності в першу чергу покликані стимулювати інтерес студентів до навчання, трудової, суспільно-політичної діяльності; виховувати суспільно значущі інтелектуальні, вольові, моральні якості у молоді; створювати умови та механізми самоперевірки, самореалізації особистості; допомагати проявляти соціальну творчість молоді.

У контексті нашого дослідження розглянемо основні суб'єкти соціальної служби ВНЗ. Складний процес соціального становлення особистості студента має бути спроектований і реалізований у відповідній моделі життєдіяльності цієї особистості. На думку багатьох вчених (В. Баженова, І. Бестужева-Лади, В. Бітінаса, Б. Бриліна, М. Головатого, М. Ільчикова, В. Литвиновича та ін.), цей процес мають організовувати і реалізовувати як окремі фахівці (соціальні педагоги, психологи), так і окремі структури та інфраструктури (соціальна служба, ВНЗ, позанавчальні виховні інститути, неформальні об'єднання з позитивною установкою, студентське самоврядування, громадські організації тощо), які виконують багатогранні функції. У центрі уваги соціального педагога як фахівця соціальної служби повинна бути соціалізація особистості, її інтеграція в суспільство як альтернатива відособленості, “випадання” із нормованих соціальних стосунків (В. Бочарова, В. Лісовський, Ф. Маков, З. Моркунас, Є. Старовойтенко). До основних функцій його діяльності належать: діагностична, прогностична, посередницька, корекційно-реабілітаційна, охоронно-захисна, попереджувально-практична, евристична. Сьогодні простежується прагнення організаторів і кураторів реалізувати низку близьких для всіх напрямів і програм: залучення молодого покоління до виконання активної ролі в суспільстві, забезпечення його інформацією, підтримкою; формування почуття відповідальності, розвиток ініціативи і творчості в різних аспектах життя; залучення молоді та підлітків до вирішення важливих саме для них проблем; сприяння розвитку у молодого покоління розуміння ближньої людини, її цінностей та різних культурних традицій і досвіду; надання молоді, особливо тим, хто має певні порушення стану здоров'я, можливостей включатися в різні сфери життєдіяльності.

Виокремлюючи студентські роки як специфічний період життя людини, слід звернути увагу на те, що студентство як соціальна група має свої спільні інтереси, традиції, світогляд, цілком певні спеціальні якості. Студентство характеризується особливим способом життя, умовами навчальної праці і побуту та своєрідною роллю у розвитку суспільних відносин. Студентська молодь за своєю сутністю є найменш консервативним і найбільш прогресивним прошарком населення, тобто студентство стає своєрідним барометром суспільних відносин у державі, що дає змогу йому бути потенційним лідером у привнесенні в життєдіяльність суспільства нових демократичних ідей. Саме студенти перші вийшли на Майдан Незалежності у вересні 2013 року, вимагаючи позитивних змін у країні; саме безжальний розгін мирних студентів призвів до початку Революції гідності в Україні; саме студенти взяли активну участь у звільненні України від хворого “легітимного” президента та його корумпованого злочинного оточення; саме студенти в перших лавах пішли захищати нашу Україну від російських загарбників на сході України та виявляють активну громадянську позицію постійно за місцем проживання та навчання. Відтак, чинниками студентського самоврядування, що сприяють соціалізації молоді у студентському середовищі, є: студентське самоврядування без меж, партнерство заради демократизації відносин, соціальний супровід студентської молоді. Крім того, основним підґрунтям соціалізаційних процесів мають бути три напрями руху студентського самоврядування: рух до саморозвитку, самовиховання і самоуправління.

Тому значна увага на кафедрі педагогіки ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди” надається сту-

дентському самоврядуванню, визначенню його ролі й місця, форм роботи у цілісному процесі підготовки майбутнього педагога з урахуванням запитів та інтересів самих студентів. Воно покликане виховувати лідерів, формувати молоду генерацію, національну еліту, здатну до життєдіяльності в суверенній демократичній державі. Основне завдання студентського самоврядування – розвиток національної свідомості та залучення студентства до реалізації національних ідей. Студентські організації реалізують свої права насамперед у сфері діяльності самих студентів, зокрема: навчання, підвищенні ефективності його якості та самоосвіти, науково-дослідній і культурно-освітній роботі, організації дозвілля, суспільно корисній праці, самоврядуванні у студентській академічній групі та гуртожитках, утвердженні в студентському середовищі здорового духовного та культурного способу життя тощо.

Особлива роль у соціально-виховній роботі зі студентами під час їх навчання належить дисциплінам психолого-педагогічного циклу як одному з найбільш активних і дієвих виховних чинників. Зокрема, викладачами кафедри педагогіки для студентів різних освітньо-кваліфікаційних рівнів викладаються курси “Педагогіка”, “Методика виховної роботи”, “Методика соціально-виховної роботи”, “Методика виховної роботи у дитячих колективах”, “Організація інноваційної діяльності в закладах освіти”, “Соціальна педагогіка з методикою соціально-виховної роботи”, “Превентивна педагогіка” та ін. Передбачений навчальним планом обсяг навчального часу достатній для того, щоб ознайомити студентів із широким спектром напрацьованих наукою і практикою сучасних соціально-виховних технологій; забезпечити усвідомлення ними перспективних тенденцій розвитку соціально-виховної роботи; навчити приймати найбільш ефективні рішення в майбутній виховній діяльності. Зазначимо, що дисциплінам “Соціальна педагогіка з методикою соціально-виховної роботи”, “Методика соціально-виховної роботи” відводиться важлива роль у формуванні особистості майбутнього соціального педагога, оскільки їхня головна мета – сформувати у студентів наукові поняття про теорію і методику соціально-виховної роботи з різними категоріями дітей, підлітків та молоді; допомогти студентам в оволодінні основними теоретичними знаннями та практичними вміннями щодо розвитку, навчання, виховання і перевиховання особистості в різних соціальних інститутах та навчити їх застосовувати ці знання і вміння в майбутній соціально-педагогічній роботі. Система соціально-виховної роботи кафедри педагогіки ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди” спрямована на формування професійних якостей майбутнього педагога як людини, особистості; проведення професійно-орієнтаційної, інформаційно-просвітницької, культурно-виховної роботи серед студентів, розвиток їх творчих та інтелектуальних здібностей, залучення до різноманітної діяльності за інтересами, участі в культурно-освітній, спортивно-оздоровчій та інших видах діяльності; сприяння роботі рад студентського самоврядування факультетів, гуртожитків; навчального закладу в цілому; безпосередня участь у реалізації заходів, що проводяться ректоратом, в інститутах, на факультетах, у гуртожитках; організація роботи кураторів академічних груп студентів (участь у навчально-виховних і громадських, культурно-освітніх і культурно-виховних заходах у групі; робота з активом академічної групи, індивідуальна виховна робота зі студентами групи; студентами, які проживають у гуртожитках, тощо).

Висновки. Отже, соціально-педагогічне забезпечення виховного процесу у вищих педагогічних навчальних закладах сьогодні здійснюється на достатньому рівні, але потребує постійної уваги та реформування, зокрема, важливими напрямками удосконалення соціально-виховної роботи у вищих педагогічних навчальних закладах є: забезпечення соціально-педагогічного сприяння особистісно-професійному становленню майбутніх фахівців у процесі виховної роботи в умовах ВНЗ з перспективою подальшого кар’єрного зростання; сприяння адекватній соціально-рольовій ідентифікації в умовах студентської групи з урахуванням гендерних відмінностей; утвердження здорової життєдіяльності студентів як дієвої альтернативи поширенню деструктивних тенденцій у молодіжному середовищі та інтегрованому показнику ефективної виховної роботи у процесі соціалізації.

Література

1. Виховна робота у вищому навчальному закладі : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / М. І. Соловей, В. С. Демчук. – К. : Ленвіт, 2003. – 257 с.
2. Енциклопедія освіти / голов. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
3. Інноваційні методи виховання : навч.-метод. посіб. / упоряд.: В. Ю. Іова, Л. В. Красномовець. – Кам'янець-Подільський, 2006. – 174 с.
4. Манчуленко Л. В. Методика соціально-виховної роботи у сучасних умовах: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Л. В. Манчуленко. – Чернівці : ЧНУ, 2012. – 239 с.
5. Штифурак В. Є. Соціально-педагогічні основи організації виховної роботи зі студентською молоддю : монографія / В. Є. Штифурак. – Вінниця : Діло, 2007. – 568 с.